

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr Justyny Szałańskiej
„Kształtowanie tureckiej tożsamości narodowej w okresie rządów
Partii Sprawiedliwości i Rozwoju”
Warszawa 2024, ss. 371

Przedmiotem recenzowanej rozprawy doktorskiej jest tożsamość narodowa Turcji oraz jej redefinicja w okresie rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP). Lektura pracy wskazuje, że jest to złożony i dynamiczny proces. Autorka pokazała jak na przestrzeni lat pod wpływem różnych czynników: historycznych, politycznych i kulturowych, tożsamość Turcji podlegała ewolucji. Obecne są w niej zarówno: dziedzictwo Imperium Osmańskiego, zwłaszcza w kontekście religii, tradycji kulturowych i struktury społecznej oraz dziedzictwo Kemala Atatürka i jego reform związanych z modernizacją i westernizacją. W przeszłości oraz obecnie wzmocnienie poczucia przynależności do narodu tureckiego, realizowane jest poprzez reformy językowe, edukacyjne oraz społeczne. Tożsamość narodowa Turcji jest również warunkowana procesami globalizacji i położeniem geograficznym na styku Europy i Azji. Pod rządami prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan, nastąpił wzrost wpływów religijnych i powrót do tradycyjnych wartości, co świadczy o dalszej ewolucji tożsamości. Wszystko to czyni, że przedmiot badań jest bez wątpienia interesujący.

Proces kształtowania tożsamości narodowej Turcji doktorantka bada, w oparciu o dyskurs i praktykę polityczną obecnie rządzącej elity politycznej (partia AKP). Dyskurs odgrywa kluczową rolę w budowaniu tożsamości, ponieważ to właśnie w jego ramach kształtują się znaczenia, normy i wartości, które definiują zarówno jednostki, jak i grupy społeczne. Dyskurs, rozumiany jako sposób komunikacji, użycia języka i wymiany symboli, stanowi przestrzeń, w której tożsamości są konstruowane, negocjowane i rekonstruowane. Tym samym wykorzystanie analizy dyskursu autorka uważa za

modelowe podejście do badania procesów kształtowania tożsamości narodowej mogące mieć zastosowanie w odniesieniu do innych państw (s. 9). Generalnie modelowe podejście wiąże się ze sposobem analizowania, interpretowania lub rozwiązywania problemów. Wątpliwe jest jednak czy doktorantka zaproponowała modelowe podejście czy raczej korzystała ze sprawdzonych schematów (modeli) badania tożsamości narodowej np. uwzględniając trzy kryteria: geograficzne, językowe, religijne.

Wybór tematu uzasadniony został wcześniejszymi badaniami (prace: licencyjka i magisterska wiązały się tematyką turecka), wizytami studyjnymi w Turcji i co też istotne znajomością języka tureckiego co pozwala na stosowanie analizy dyskursu. W pracy przedstawiono stan badań, chociaż nie do końca czytelnie określono lukę badawczą. Zdaniem doktorantki w większości prac, tożsamość narodowa jest traktowana jako zmienna niezależna warunkująca inne zjawiska polityczne i społeczne (s. 10). W mojej ocenie w recenzowanej pracy tożsamość narodowa Turcji jest traktowane dwojako, jako zmienna zależną (polityka AKP), ale też niezależną (s. 14). W rozprawie istotne było wypuklenie kontekstu społecznego i dyskursu w konstruowaniu tożsamości.

We wstępie zostały sformułowane: zadania badawcze, hipoteza główna i pięć hipotez pomocniczych oraz postawiono pytania badawcze, co nie jest właściwym zabiegiem. Pytania badawcze w pracach naukowych powinny być postawione przed sformułowaniem hipotezy/hipotez. To one definiują główny problem badawczy, a hipotezy są testowalnymi przewidywaniami dotyczącymi wyników badania. Należy zauważyć, że również część hipotez pomocniczych nie spełnia kryterium hipotezy. Są raczej stwierdzenia, np. „nowa turecka tożsamość narodowa jest internalizowana przez zwolenników AKP zaś kontestowana przez przeciwników partii” (s.15). Doktorantka na potrzeby pracy przyjęła definicję narodu zaproponowaną przez Benedicta Andersona – narodu jako wspólnoty wyobrażonej. Ponadto podejście Craiga Calhouna – odwołujące się do dyskursu, który „nadaje sprawcze znaczenie elementom konstytuującym naród” (s.17). Tym samym, na stronie 18 przedstawiła definicję tożsamości tureckiej jako

„poczucie przynależności jednostki do narodu, którego główne elementy spajające to: język, poczucie przywiązania do terytorium współczesnej Turcji, wspólne normy i wartości wywodzące się z tradycji islamu oraz wspólna historia”. Gdyby jednak z definicji usunąć słowa „islam”, „Turcja”, mogłaby ona śmiało pasować do definicji tożsamości narodowej np. Polski.

Podstawą teoretyczną badań był postrukturalizm, którego jednym z założeń jest relacyjność tożsamości. Odrzuca on pojęcie tożsamości jako stałej i spójnej. Zamiast tego jest ona postrzegana jako płynna, wielowarstwowa i kształtowana w procesie interakcji społecznych i kulturowych, jest konstruowana przez dyskursy, co oznacza, że jest zależna od kontekstu społecznego i może ulegać zmianie w zależności od zmiany tych dyskursów. Zwraca uwagę na politykę tożsamości. To podejście umożliwiło autorce pokazać, jak tożsamość narodowa Turcji była konstruowana w okresie rządów AKP i jak to wpływało na procesy polityczne, takie jak wybory, mobilizacja społeczna czy tworzenie polityk publicznych. Konsekwencją podejścia teoretycznego był wybór metody badawczej jaką jest analiza dyskursu. W mniejszym zakresie lub w ogóle, a szkoda, nie zostały zastosowane np. wywiady pogłębione czy obserwacja uczestnicząca, czy metoda wizualna i semiotyczna. Wśród metod badawczych wymieniona została metoda historyczna (sic!). Należy zauważyć, że w naukach o polityce i administracji takiej metody nie ma. Analiza dokumentów jest zaś techniką badawczą. Wreszcie zastosowano metodę analizy studium przypadku, chociaż ich wybór powinien być czytelnie uzasadniony, np. należało wskazać kryteria doboru. Rozważania w rozdziale I, nie porządkowały ani nie systematyzowały wiedzy teoretycznej (kilka uwag poniżej). Nie zmienia to faktu, że doktorantka świadomie wskazała i wybrała poststrukturalizm jako podstawę teoretyczną swoich badań, nawet jeżeli dyskusja teoretyczna była nieco chaotyczna. Należy podkreślić staranne przygotowanie wstępu, który zawiera wszystkie elementy niezbędne w rozprawie doktorskiej. Równie starannie zostało przygotowane zakończenie, które jest całościowym podsumowaniem procesu badawczego.

Należy też zauważyć, że w pracy była stosowana indukcyjno-dedukcyjna strategia wnioskowania, a nie jak deklaruje doktorantka strategia wnioskowania indukcyjnego, która jest użyteczna w przypadkach, w których istniejące teorie nie mogą być łatwo zastosowane do interesującego badacza zjawiska, z czym w tej pracy nie mamy do czynienia. Autorka bowiem wskazała na użyteczność teorii jaką jest poststrukturalizm.

Teoretyczne rozważania znajdziemy w rozdziale I, gdzie autorka odnosi się do teorii postsukturalizmu i innych teorii np. konstruktywizmu, przedstawia też dyskusję na temat tożsamości narodowej, tożsamości społecznej, etnicznej, kulturowej, postnarodowej, międzynarodowej. Nie do końca czytelne jest co z tego wynika. Nie zgadzam się ze stwierdzeniem, że tożsamość państwa jest powiązana z tożsamością narodową (s. 48). Jest blisko związana, ale nie tożsama. Co bowiem w przypadku państw wielonarodowych? Tożsamość państwa odnosi się do zbioru wartości, przekonań, norm i wyobrażeń, które kształtują sposób, w jaki państwo postrzega samo siebie (autoidentyfikacja) oraz jak jest postrzegane przez inne podmioty międzynarodowe. Tożsamość państwa definiują: historia i kultura, system polityczny i prawny, granice geograficzne, relacje międzynarodowe, społeczeństwo i tożsamość narodowa. Tym samym może zasadne byłoby, gdyby praca była zatytułowana: „Kształtowanie tureckiej tożsamości ...”. W praktyce bowiem doktorantka analizując tożsamość Turcji, uwzględniając zarówno jej komponent: wewnętrzny (narodowy) i zewnętrzny (międzynarodowy). Nie do końca zrozumiałe jest też wtrącenie dotyczące: analizy dyskursu w nauce o stosunkach międzynarodowych (s. 82). Tym samym rozważania w I rozdziale nie do końca porządkują i nie do końca systematyzują refleksje teoretyczne.

W rozdziale II przedstawiono autoidentyfikację narodu tureckiego, uwzględniając pochodzenie Turków, okres Imperium Osmańskiego, czas po utworzeniu Republiki Turcji (kryterium chronologiczne) oraz wpływ mniejszości religijnych i etnicznych. Nie jest czytelne w oparciu o jakie kryterium została wyodrębniona czwarta część tego rozdziału

(2.4 Kształtowanie tureckiej tożsamości narodowej a mniejszości religijne). Zapewne jego treść można byłoby uwzględnić w częściach wcześniejszych.

Kolejny rozdział został poświęcony polityce tożsamości AKP. Stanowi ona kluczowy element strategii rządzenia partii Recep Tayyipa Erdoğan. Łączy nacjonalizm turecki, islamskie wartości i konserwatywną wizję społeczeństwa, co odzwierciedla dążenie do przekształcenia Turcji w państwo o silnej tożsamości religijno-narodowej. Brakowało w tej części klarownego podziału na wewnętrzny i zewnętrzny wymiar polityki tożsamości.

W kolejnych trzech rozdziałach Doktorantka przedstawia złożony i dynamiczny proces kształtowania tureckiej tożsamości narodowej odwołując się do takich wyznaczników jak: terytorium, język, religia. W części analizującej turecką tożsamość narodową w oparciu o terytorium, doktorantka przedstawia tożsamość międzynarodową Turcji (przedstawienie koncepcji strategicznych: strategicznej głębi, polityki „zero problemów”, czy polityki wielowektorowości), jednocześnie traktuje tożsamość jako zmienną niezależną warunkującą politykę zagraniczną w kontekście granic i terytorium. W rozdziale przywołano trzy studia przypadku: problem Cypru, relacje z Armenią i sytuację w Syrii. Pokazują one, że odwoływanie się do tożsamości narodowej może w dłuższej perspektywie negatywnie wpływać na pozycję międzynarodową Turcji lub może być źródłem destabilizacji.

Kolejnym wyznacznikiem tożsamości jest język. Odgrywa on fundamentalną rolę w kształtowaniu i wyrażaniu tożsamości, zarówno indywidualnej, jak i zbiorowej. Jest nie tylko narzędziem komunikacji, ale także nośnikiem kulturowych, historycznych i społecznych znaczeń. Jak pokazuje Doktorantka, język turecki odgrywa istotną rolę w budowaniu tożsamości narodowej Turcji. Prowadzi też do wykluczenia w kontekście nacjonalistycznego zwrotu w polityce AKP. Język może być również elementem kształtowania tożsamości międzynarodowej. Z przedstawionych w rozprawie badań wynika, że w polityce Turcji pomimo retoryki tożsamościowej, wydaje się dominować

pragmatyzm(s. 216). Potwierdza to przedstawione w pracy studium przypadku: polityka Turcji wobec Tatarów Krymskich. Nieco inaczej wygląda polityka wobec diaspory tureckiej, gdzie pragmatyzm idzie w parze z państwowym nacjonalizmem dalekosiężnym, zaś diaspora może być wykorzystana do wzrostu pozycji międzynarodowej Turcji. W mojej ocenie treść z ostatniej części tego rozdziału – podrozdział - 5.5 *Znaczenie języka w tureckiej dyplomacji kulturalnej*, można było uwzględnić w części 5.1 – *Polityka językowa AKP – wymiar zewnętrzny*. Chociaż oczywiście dyplomacji kulturalnej nie można sprowadzać tylko do promocji języka.

W ostatniej części rozprawy przedstawiono kształtowanie tureckiej tożsamości narodowej w oparciu o wartości, głównie religię. Doktorantka zwraca uwagę, że AKP kładła duży nacisk na islam jako kluczowy element tożsamości narodowej, w przeciwieństwie do poprzedniej bardziej sekularnej wizji państwa. Islam był traktowany jako integralny element tureckiej tożsamości zaś sama AKP wykorzystywała religię jako narzędzie mobilizacji politycznej. Tym samym następowała promocja wartości islamskich w polityce społecznej i edukacyjnej, co jak zauważa autorka skutkowało stopniową islamizacją przestrzeni publicznej – wymiar wewnętrzny. W wymiarze zewnętrznym, po pierwsze Turcja chciała być postrzegana, z jednej strony, jako „opiekun muzułmanów w świecie”. Z drugiej strony, islamizacja Turcji, polityka tożsamości, skutkowała stopniowym odejściem od proeuropejskiej postawy AKP. W mojej ocenie również, w tym rozdziale można było połączyć podrozdziały 6.5, 6.4 z 6.3, czyli pomoc uchodźcom z Syrii, z pomocą humanitarną i z przedstawianiem Turcji jako „opiekuna muzułmanów”. Wszystkie te działania wiążą się bezpośrednio lub pośrednio z polityką zagraniczną. Ze struktury rozdziału wynika zaś, że z polityką zagraniczną wiąże się tylko polityka rozwojowa. (s. 274). Badania doktorantki pokazują, że w działaniach zewnętrznych Turcji istotną rolę odgrywa polityka tożsamości.

W zakończeniu doktorantka podsumowuje własne badania dotyczące kształtowania tureckiej tożsamości narodowej w okresie rządów AKP w oparciu o dyskurs

polityczny. Zmiany tożsamości określa jako rewolucyjne – druga rewolucja tożsamościowa po okresie kemalizmu. Główna hipoteza została zweryfikowana częściowo, potwierdzając wagę czynnika religijnego w budowaniu tożsamości zarówno w wymiarze wewnętrznym oraz zewnętrznym. Natomiast inne czynniki kształtujące tożsamość narodową Turcji – terytorium i język, zostały sfalsyfikowane. W kontekście terytorium, przez zastosowanie metody studium przypadku (Cypr, Syria). W kontekście języka, doktorantka odwołując się do konkretnych przykładów argumentuje spadek znaczenia języka w kształtowaniu tureckiej tożsamości narodowej. Nie zmienia to jednak faktu, że język jest instrumentalnie wykorzystywany przez AKP w działaniach zewnętrznych. Doktorantka zwraca też uwagę na proces laicyzacji społeczeństwa tureckiego, co jej zdaniem świadczy o tym, że tożsamość konstruowana odgórnie przynosi efekty odwrotne od zamierzonych (s.305). Co było widoczne również po pierwszej rewolucji tożsamościowej.

W recenzowanej pracy Pani mgr Justyna Szałańska z dużą swobodą zarówno opisuje przedmiot badań, wyjaśnia i dokonuje oceny. Potwierdza to, umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych, wyciągania wniosków, formułowania opinii.

Praca została oparta na bogatych i zróżnicowanych źródłach pierwotnych (dokumentach, stenogramach obrad parlamentu) i wtórnych (książkach i artykułach) Uzupelnieniem są artykuły prasowe i publicystyczne, raporty, analizy, statystyki i inne. Bibliografia w sumie liczy 42 strony. W pracy korzystano z literatury w języku angielskim, tureckim i polskim. Całość uzupełnia aneks z: m.in. wykazem analizowanych debat parlamentarnych, wybranych do analizy przemówień Recepta Tayyipa Erdogana, z siatką kodów do analizy materiału badawczego oraz spisy tabel, rycin i skrótów. Mam małe uwagi do struktury pracy, o których było powyżej, przyjmuję jednak, że twórca ma prawo do autorskiego podejścia. Wartościowe byłoby uzupełnienie badań o wymiar prognostyczny.

Pod względem formalnym i edytorskim praca nie budzi większych zastrzeżeń. Język wyводу jest generalnie czytelny i dojrzały. Przypisy zostały przygotowane poprawnie. Nie oznacza to, że rozprawa jest wolna od wad na co zwróciłam uwagę wcześniej. Dodatkowo można zauważyć, że zarówno w rozdziale I, II i III brakuje podsumowań, które są w następnych rozdziałach IV, V i VI, chociaż nie pod każdym podrozdziałem. W rozdziale VI w podrozdziałach autorka stosuje dodatkową wewnętrzną strukturę, której nie ma w rozdziałach wcześniejszych. Jeszcze taka mała uwaga/pytanie na zakończenie, czy muzułmanie spożywają mięso koszerne? (s. 279).

Konkludując, zarówno przytoczone jak i nieprzytoczone braki czy usterki recenzowanej rozprawy doktorskiej Pani mgr Justyny Szałańskiej nie podważają mojej pozytywnej oceny. Wybrany przedmiot badań jest wartościowy i aktualny. Doktorantka wykazała, że posiada zarówno wiedzę dotyczącą przedmiotu badań i kompetencje badawcze. Praca spełnia eksplanacyjną i deskryptywną funkcję dyscypliny badawczej nauk o polityce i administracji. Pozwala to stwierdzić, że recenzowana dysertacja spełnia zadość ustawowym wymaganiom uzyskania stopnia doktora i może być dopuszczona do publicznej obrony.

Lublin, 10 września 2024 r.

